

לכבוד שבת קדש - פרשת מסעי תשפ"ב

וזהב הארץ ההיא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

הראשון עצמו היה על פי ה'. וכבר הכתיבה בראשו של משה, עוד בזמן המסע, היתה על פי ה'. הדבר מחדד עוד יותר את השאלה. לשם מה היה צריך לכתוב את תיאור המסעות. לשם מה טרח הקב"ה להודיע למשה מראש שיכתוב בפנקסו את תיאור המסע וכי היה חשש שישכח? הרי הקב"ה אמר למשה מה לכתוב בתורה. הרש"ר הירש מציע הסבר נוסף למסעות, ובעיקר ללשון **מסעיהם למוצאיהם**. יש יציאה למסע, יש מסע ויש חנייה עם תום המסע. **כל המסע היה בו משום התקדמות; המסע היה תכלית המוצא.**

מסע הוא לא רק עצם הנסיעה. מסע הוא תנועה לקראת יעד ותכלית. ולא רק זאת, אלא שהתכלית ליעד נקבעת בעת היציאה. וכך הוא מסביר את פשר השינוי במילות התורה ויכתב משה את-מוצאיהם למוסעיהם על-פי ה' ואלה מוסעיהם למוצאיהם על פי ה' זה "מוצאיהם למסעיהם" ואילו עבור בני ישראל זה "מסעיהם למוצאיהם". ויכתב משה את - מוצאיהם למסעיהם על - פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם. ודאי יש משמעות לשינוי בסדר המילים. בעיני ה' היו אלה "מוצאיהם למסעיהם", ואילו ישראל ראו בהם "מסעיהם למוצאיהם". המסע והחנייה היו תמיד "על פי ה'". כאשר ה' הורה להם לצאת ממקום החנייה, הוא נתכוון שישגו מטרה, והנהגתו המחנכת של ה' תרה להם מקום חדש לחנייה המסוגל להשגת אותו תכלית. כל המסע היה בו משום התקדמות; המסע היה תכלית המוצא, וכך היו כל "מוצאיהם למסעיהם". היפוכו של דבר בעיני העם. בכל מקום ששהו בו לא היו מרוצים. כשהגיעה השעה לצאת מן המקום, היתה להם היציאה לתכלית; אחת היא להם לאן יסעו ובלבד שיצאו מן המקום ששהו בו עד כה. הם נסעו על מנת לצאת ממקומם, וכך היו כל "מסעיהם למוצאיהם". (רש"ר הירש)

לאור הבנה זו מענין להתבונן בשמות המקומות בהם עברו. בפרשת השבוע, פרשת מסעי, מתוארים 42 המסעות שהעם עבר במדבר סיני. הפרשן רבנו בחיי כתב לפני כ-700 שנה בספרד, שלכל המקומות האלה שבהם העם עבר, לא היה אפילו שם קודם לכן. המדבר היה ריק, בלי נקודות ציון. מי שקבע את השמות הוא עם ישראל. ועוד יש בזה תועלת אחרת להודיענו כי הכל לפי הכונה, ומטעם זה נמנו המסעות בשמותם להורות שהכל תלוי כפי מחשבתם של ישראל בהקב"ה, כשהיו זכאים ועושים רצון השם והיו נוסעים במחשבתם באותן המסעות ממחשבה רעה לטובה היתה מדת רחמים שעליהם מרחמת ומגינה עליהם, ולכך: "ויחננו בהר שפר, ויחננו במתקה",

פרשתנו מסיימת את ספר במדבר, ולמעשה חותמת את התורה שבכתב. שכן ספר דברים שבו נפתח בשבוע הבא, עליו נאמר **בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר** - הסבר והרחבה לתורה שבכתב. אלה הרגעים האחרונים לפני הכניסה לארץ. ולכן מענין לראות כיצד סדרת הפרשיות המסיימות את ספר במדבר עוסקות בהכוונה והנחיות לקראת החיים בארץ. פרשת מסעי עוסקת במסע. גם המסע לארץ ישראל הוא בעל מסר פנימי עמוק. 42 מסעות נסעו בני ישראל, כנגד שם המפורש בן 42 אותיות. המסע לארץ הוא מסע אל ה' והשראת שכינה בארץ ישראל.

אֵלֶּה מִסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת-מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם עַל-פִּי ה' וְאֵלֶּה מִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם: אֹרֶךְ הַחַיִּים הַקְּדוֹשׁ מַעֲלָה אֶת הַשְּׂאֵלָה עַל נוֹסַח הַמִּילִים בַּתּוֹרָה. (ב) ויכתוב משה את מוצאיהם וגו'. צריך לדעת מה מודיענו הכתוב במאמר זה, אם לומר שמה כתבם הלא כל התורה משה כתבה והמסעות הכתובים בתורה מכלל התורה

יש כאן ענין מטריד, למה כתוב שמה כתב את המסעות, וכי רק את זה כתב משה? הלא את כל התורה כתב משה? אז מה מיוחד במסעות בני ישראל שצריך לכתוב במיוחד ובמפורש שמה כתב. ממשיך אור החיים הקדוש ושואל: עוד היה לו לומר ויכתוב משה את מסעיהם, עוד למה חזר לומר ואלה מסעיהם וגו' והלא כבר אמר אלה מסעי וגו', עוד למה שינה בתחלה הקדים לומר למוצאיהם ואחר כך אמר למסעיהם ואחר כך הקדים תיבת למסעיהם לתיבת למוצאיהם: אור החיים הקדוש מנסה לרדת לעומקן של מילות התורה. ותוהו מדוע החזרה על המילים, מדוע המילים מופיעות בסדר הפוך ועוד. ונראה שהכתוב נתכוון להודיענו סדר כתיבת המסעות שלא נכתבו ביום אחד אלא על זה הסדר שהתחיל משה לכתוב בפנקסו במצות המלך מיום שיצאו ממצרים על זה הדרך יום שיצאו ממצרים כתב פסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו'... וכשחנו בסוכות כתב פסוק ויסעו וגו' ויחנו בסוכות... וכן על זה הדרך היה כותב כל מסע בזמנו עד שהגיעו לערבות מואב, ואחר כך אמר ה' אליו שישדרם בתורה כדרך שהיו כתובים אצלו, והוא מה שאמר הכתוב ויכתוב משה את מוצאיהם פירוש יום שיצאו ממצרים... ואומרו למסעיהם פירוש לסדר כל מסעיהם שנסעו מיום צאתם ממצרים עד סוף המסעות, אם כן לפי פירוש זה כתב משה כל מסע בנפרד עוד תוך כדי המסע ולא המתין עד שייכתבו הדברים בתורה. ואומרו על פי ה' לומר שמכתב

וכשהיו חוטאים ונוסעים ממחשבה טובה לרעה היתה מדת הדין שעמהם מתוחה כנגדם להענישם, ולכך: "ויחנו בחרדה", "ויחנו בדפקה", "ויחנו במרה", ועל זה אמרו בירושלמי: כשהיו מתלוננים ישראל במסעות היו השומרים סובבים במחנה מפחד בלילות. בארו לנו בזה כי כשהיו מתלוננים במסעות ומסיעים מחשבתם ומשנים אותה, היו המדות ההולכות עמהם יומם ולילה פועלות בהם הן לטוב הן לרע, הכל כפי מחשבתם, אנחנו נותנים שמות למסעות חיינו. יש משמעות לעובדות היבשות, אבל הפרשנות שלנו קובעת המון. האם המסע שאנחנו עוברים כרגע הוא כישלון או הצלחה? פדיחה עצומה או הזדמנות נהדרת ללמוד? אנחנו מחליטים.

אין הדבר תלוי אלא בנו .

כשבני ישראל היו שמחים וצדיקים, טובים ומאמינים, אז קראו למקומות בשמות כמו "מתקה" או "הר-שפור", כלומר מתיקות ושיפור. אבל כשהמצב הרוחני התדרדר, כתוב שהמקומות שבהם עברו קיבלו שמות כמו "תַרְדָּה" או "תְּמָה", מקומות של חרדה ומרידות.

ההחלטה במידה רבה בידינו. איפה אנחנו רוצים לחנות? מה השמות שאנחנו נותנים למסעות חיינו? המסע הוא אל התכלית שאנו בוחרים. "כל המסעות הם אצל כל אדם מיום היוולדו עד שובו אל עולמו. כי מיום הלידה והוצאתו מרחם אמו הוא בחינת יציאת מצרים, ואחר כך נוסע ממסע למסע, עד בואו לארץ החיים העליונה. ובוודאי נכתבו המסעות בתורה להורות הדרך הישר לאיש הישראלי". (הבעש"ט על הפרשה)

פרשת מסעי המפרטת את תחנות המסע מסיימת את ספר במדבר, אלה הרגעים האחרונים לפני הכניסה לארץ. ולכן מענין לראות כיצד סדרת הפרשיות המסיימות את ספר במדבר עוסקות בהכוונה והנחיות לקראת החיים בארץ - להורות הדרך הישר לאיש הישראלי.

=====

בפרשת המסעות מוזכר קברו של אהרן. אז לא נעסוק הפעם בקברו, אלא דווקא בסיפור אחד מצאצאיו, מאות שנים מאוחר יותר, בירושלים, בה אנו עוסקים בשל הסמיכות לתשעה באב, מחורבן לבנין.

בשנת 1970 נתגלתה בחפירה במהלך שיפוצים מערת קבורה בירושלים. הדבר לא הפתיע שכן, המקום היה בשכונת גבעת המבתר בה נתגלו כבר לפני כן מערות קבורה רבות. אך מערה זו הכילה בתוכה הפתעה.

למערה שני חדרים כאשר פתח קטן מחבר בין שני החדרים. בנוסף לחדר הפנימי יש פתח חיצוני צר מאוד שאפשר כניסת אור. בחדר הראשון נתגלה כוך קטן ובתוכו גלוסקמה (ארון קבורה) מפוארת מקושטת בפיתוחי פרחים עדינים, ונחשבת

למפוארת ביותר שנמצאה במערות הקבורה של ירושלים. למערה היה חדר נוסף, פנימי, בו נתגלתה כתובת צבעונית אך גם מוסתרת היטב חקוקה בסלע בכתב עברי קדום. בחדר הפנימי נמצאה כתובת בגודל 65 על 85 ס"מ ועליה כתוב: **אנה אבה בר כהנה אלעז(ר) בר אהרן רבה אנה אבה מעניה מרדפה די יליד בירושלם וגלא לבבל ואסק מתתי(ה) בר יהוד(ה) וקברתה ב[מ]ערתה דזבנת בג[ט]ה** (בתרגום לעברית: "אני אבה בן הכהן אלעזר בן אהרון הגדול, אני אבה המעונה הנרדף שנולד בירושלים וגלה לבבל והעלה את מתתיהו בן יהודה וקברתיו במערה שקניתי בשטר").

על הגלוסקמה לא נמצאה אף כתובת המסגירה את זהות העצמות שנמצאו בתוכה. העצמות נשלחו לבדיקה לאנתרופולוג פרופסור ניקו האס, שמצא כי בתוך הגלוסקמה היו עצמות שלד של גבר גבה קומה בשנות ה-20 לחייו אשר ראשו נערף במכשיר חד.

מדובר בסיפור מענין. אדם בשם אבה בר כהנה, שנולד בירושלים וירד לבבל. לאחר זמן חזר לירושלים, לשם העלה את עצמות מתתיהו בן יהודה. מהכתובת נראה שהאיש שראשו נערף ונקבר בגלוסקמה, הוא מתתיהו בן יהודה. האם ניתן לזהות במי מדובר?

בשנת 63 לפנה"ס נכבשה ארץ ישראל ע"י הרומאים. האויב הקבוע שלהם ממזרח היתה האימפריה הפרתית. בשנת 40 לפנה"ס נכבשה א"י ע"י הפרתים מידי הרומאים, והם החזיקו בה במשך 3 שנים. כחלק ממאבק הירישה והשלטון מינו הפרתים את מתתיהו אנטיגונוס בן יהודה להיות המלך החשמונאי השולט על הארץ, לאחר שהדיחו וגירשו מהארץ את הרומאים ואת משפחת הורדוס.

מתתיהו אנטיגונוס היה בנו הצעיר של אריסטובולוס השני ונכדו של המלך אלכסנדר ינאי ושלומציון המלכה. אנטיגונוס הומלך בחסות הפרתים ובכך חידש במידה מסוימת את השלטון של השושלת החשמונאית. הרבה לא ידוע על מעשיו ומהלכיו בתקופת שלטונו הקצרה (40-37 לפנה"ס). ממטבעותיו שנחשפו ניתן לדלות פרטים על אופי שלטונו. על גבי המטבעות נמצאה כתובת ביוונית שלשונה "של המלך אנטיגונוס", ללמד על חידוש בית המלוכה וכתובת בעברית – "מתתיה כהן גדול [ו]חבר היהודים" וכתובות דומות. דו לשוניות זו דומה למטבעות המלכים החשמונאים, קודמיו, למעט אלו של אלכסנדר ינאי, ובאה לציין את התחשבותו ברגשות העם היהודי, כאשר כלפי חוץ הוא נחשב למלך ("בסילאוס" ביוונית), וכלפי פנים הוא מכהן ככהן גדול ושולט בשותפות עם "חבר היהודים", היינו הסנהדרין. על אחד המטבעות ניתן לזהות סמלים הלקוחים מעולם המקדש:

לכבוד שבת קדש - פרשת מסעי תשפ"ב

וזהב הארץ ההיא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

המערה שנתגלתה בגבעת המבותר, נמצאת בשטח ביתו של רפאל דילהרוזה, ושנתיים לאחר גילוי המערה בשטחו קיבל מכתב מידי ארכאולוג מחוז ירושלים יוסף נווה על סיום הטיפול במערה ועל הסרת האחריות למקום.

כעשור מאוחר יותר חזר דילהרוזה שוב למערה ביום חורפי גשום בשנת 1982 וגילה כי בחדר הפנימי, בתוך הגומחה אשר תחת הכתובת שנמצאה, ישנו ארון קבורה נוסף ובתוכו עצמות. מדובר כנראה בקברו של אבה. גילוי הגלוסקמה השנייה בחדר בו נמצאה הכתובת הובא לידיעתו של פרופ' עמוס קלונור שאף ביקר במערה ותיעד את הממצא.

ב-18 ביוני 1990 ביקר במערה פרופ' עמוס פרומקין, ראש המרכז לחקר מערות בישראל (Israel Cave Research Center) (ICRC), ובדק את כיווני החציבה של שתי המערות. מסקנתו, אותה סיכם בדו"ח שלא פורסם, הייתה שתחילה נחצבה המערה הימנית שבה נמצאה הגלוסקמה המפוארת והגולגולת הכרותה, מתוכה נחצב פתח שמאלה, ואחר כך נחצב החדר השמאלי שבו הכתובת והגלוסקמה הצנועה. בסוף נחצב מבפנים החוצה הפתח הצר והארוך של החדר השמאלי. הפתח שמוביל מהמערה הימנית אל המערה השמאלית סותת היטב בחציבת קשתות וברמה גבוהה, ונראה שהוא היה הפתח הראשי למערת הכתובת.

לאור הממצאים של המחקר שלו הציע פרופ' פרומקין את סדר האירועים הבא:

שלב ראשון - אבה קנה בשטר את מערה 1 הימנית וקבר בה את מתתיה בן יהודה.

שלב שני - אבה חצב את חדר 2 כמקום קבורה לעצמו, התקין את הכתובת להנצחתו, ובבוא עתו נטמן שם. עצמות ילד בן משפחתו שמת בדמי ימיו נקברו עמו.

בשנת 2001 הוחזרו עצמותיו של מי שנחשב מתתיה אנטיגונוס למקומם בטקס קבורה על ידי אנשי אתרא קדישא של ירושלים, פרופסור יואל אליצור ואישים נוספים. כיום המקום מתוחזק על ידי רפאל וענת דילהרוזה שאף הקימו עמותה על שם המערה.

המערה נתגלתה בחפירה במהלך שיפוצים בגינה בבית הנמצא בשכונת גבעת המבותר ב-9 באוקטובר 1970 בין רחוב ששת הימים לרחוב מדבר סיני. הגלוסקמה הוצאה מהמערה ונמסרה לאגף העתיקות. הכתובת נוסרה והוצאה אף היא וכיום הפריטים מוצגים בתערוכה קבועה במוזיאון ישראל.

מנורת שבעת הקנים ושולחן לחם הפנים. ממטבעות אלה ידוע לנו שמו העברי של אנטיגונוס - "מתתיה" - מתתיהו אנטיגונוס השני היה אם כן, אחרון מלכי בית חשמונאי, שהחזיק גם בכתר מלכות וגם כהן גדול.

במהלך שנות שלטונו של מתתיהו אנטיגונוס, שיכנע הורדוס את הרומאים לכבוש מחדש את ארץ ישראל ולמנות אותו למלך. הורדוס חזר מלווה בצבא רומאי ובשנת 37 לפנה"ס כפה מצור על ירושלים. מקץ חמישים וחמישה ימי מצור נפל בידי הורדוס העיר התחתונה ומעטפת בית המקדש. הנצורים נמלטו לעיר העליונה ולתחום המקדש. לבסוף נכנעה כל העיר. לדברי ההיסטוריון דיו קסיוס, במהלך המצור גרמו היהודים לפגיעה רבה ברומאים אולם הם עצמם סבלו הרבה יותר. אנטיגונוס ירד מהבירה (המצודה בסמוך להר הבית) ונכנע בפני סוסיוס, שניצל את ההזדמנות להשפלתו. הוא מחא כפיים וקרא לו "אנטיגוני", כשמה של אשה.

אנטיגונוס נלקח בשבי והוצא להורג באנטיוכיה בפקודת מרקוס אנטוניוס. הורדוס היה זה שדחף את אנטוניוס להוציא להורג את אנטיגונוס, משום שחשש שאם יבא אנטיגונוס בפני הסנאט הרומי, הוא יטען לזכות בניו שהם נצר לבית מלוכה למלוך וזכותם עומדת להם כי הם לא מרדו ברומאים, ולעומתם, הורדוס אינו מנצר בית מלוכה. אנטיגונוס הומת בהתזת ראש ולטענת ההיסטוריון פלוטרכוס, "מעולם לא הוטל עונש כזה על מלך". על פי דיו קסיוס, לפני שהוציא אותו להורג, הורה אנטוניוס לצלוב ולהלקות את אנטיגונוס, ולטענתו גם עונש כזה מעולם לא הוטל על מלך מידי הרומאים. מותו של אנטיגונוס באותה שנה (37 לפנה"ס) סימל את תחילת מלכותו של הורדוס.

זמן קצר לאחר גילוי המערה ובה הכתובת המתארת את קבורת מתתיהו בן יהודה, והגלוסקמה בה נתגלה גבר ערוף ראש, העלה פרופסור י"מ גרינץ השערה שמדובר במלך חשמונאי האחרון, מתתיה אנטיגונוס בן יהודה אריסטובלוס שהוצא להורג בעריפת ראשו באנטיוכיה בידי הרומאים.

חוקרים שונים שעסקו בעניין לא נטו לקבל הצעה זו, והיא נשארה בגדר סימן שאלה.

בשנת תשע"ג פרסם יואל אליצור מאמר שסקר את תולדות המחקר וניתוח הממצאים במערה, כולל העצמות מהגלוסקמה שהסתבר כי יש עליהן סימני עינוי אולי צליבה. המאמר חיזק את הצעתו של גרינץ וטען שאכן מדובר

במתתיהו אנטיגונוס.